

Boško Baškot

Arhiv Eos. krajine B. Luka

ABK 209-008-002

NEKA RAZMATRANJA O SPECIFIČNOSTIMA
NARODNOOSLOBODILAČKE BORBE NA KOZARI

Kako je to Kozara, sa svojim tako nepovoljnim geografskim položajem, na tako malom prostoru, izdvojenom poput kakva ostrva, omeđenom cestama, rijekama i prugama, sa relativno malobrojnim stanovništvom /oko 17.000/, postala bastion revolucije i kula-svjetilja bratstva i jedinstva? Takvo pitanje postavljaju i ljudi koji su se tamo borili, a pogotovo oni koji Kozaru poznaju samo iz pripovijedanja odnosno po epopeji.

Bez pretenzija da na to pitanje dam cjelovit i valjan odgovor, pokušaću da o tome ovom prilikom nešto više kažem. Po mome mišljenju na to je djelovalo više činilaca.

Ni danas nije dovoljno poznato da je na ratnom području Kozare - koje su činili bivši srezovi Prijedor, Bosanska Dubica i Bosanska Gradiška, oko polovine sreza Bosanskog Novog i mali dio banjolučkog sreza - prije rata bila i nešto industrije i relativno razvijeno rudarstvo. Drvena industrija je bila prilično razvijena. Istina, bili su to najprimitivniji oblici prerade - uglavnom pilane. Najveća pilana nalazila se u Dobrljinu, vlasništvo "Šipada", koja je u pojedinim periodima zapošljavala i oko 1.000, a pred sam rat oko 400-500 radnika. U blizini, u Grdanovcu, postojala je još jedna, manja, privatna pilana. U pilani u Gornjim Podgradcima, srez Bosanska Gradiška, bilo je zaposleno više stotina radnika. U Bosanskoj Dubici radila je manja pilana, takodje i u Kozarcu. Veliki broj radnika bio je zaposlen u rudniku Ljubija /1940. g. oko 1.700 radnika/, a u

željezničkom čvoru u Prijedoru preko 200 radnika, u Ciglani 60 radnika i u drugim radionicama oko 300 radnika. U rudniku uglja u Lješljanima pred rat je radilo oko 800 radnika. U Blagaju, nedaleko od Bosanskog Novog, u tvornici gipsa bilo je zaposleno oko 200 radnika, a na eksploataciji troske u Blagaju takodje je radilo 100-150 radnika. U Bosanskoj Kostajnici u tvornici poljoprivrednih sprava bilo je zaposleno oko 100 radnika. Pored toga, u gradskim naseljima je bilo nešto zanatskog radništva, koje je bar izvjesnim dijelom bilo svjesno svog društvenog položaja.

Premda je socijalna struktura ovog, da ga tako nazovemo, poluindustrijskog radništva bila u osnovi seljačka /svakako ih se više od tri četvrtine istovremeno bavilo i zemljoradnjom/, ne treba gubiti iz vida da su teški uslovi rada i surova eksploatacija snažno djelovali na svijest tih masa. O tom, pored ostalog, svjedoče i značajni štrajkovi u Ljubiji, Lješljanjima, Dobrljinu, Gornjim Podgrađcima i u Blagaju. Štrajk rudara Ljubije u avgustu i septembru 1940. godine kojim je rukvodila partijska organizacija iz Banja Luke, Prijedora i u samoj Ljubiji predstavljao je snažnu i dobro organizovanu političku akciju, a njegov značaj još više dolazi do izraza ako se ima u vidu da su se uz štrajkače postrojile sve napredne snage dosadašnjeg prijedorskog sreza, u prvom redu mlada inteligencija, a takodje i dobar dio seljaštva.

Kao i u Prijedoru, i u drugim srezovima Kozare stasala je upravo pred rat relativno brojna inteligencija, koju su činili mahom studenti, djaci i prosvjetni radnici, pretežno učitelji. Dobar dio te naše mlade inteligencije bio je odlučno napredno orijentisan, a ogromna većina srasla sa narodom.

Otuda se može konstatovati da su se u socijalnoj osnovi stanovništva Kozare u ovim prelomnim trenucima istorije, 1941. godine, našle organizovane i brojne snage koje su svjesno težile za političko-socijalnim promjenama. One su predstavljale prirodno vrelo politički svjesnih boraca koji će u uslovima okupacije bez kolebanja prihvatiti oružanu borbu i dati joj od početka jasan pravac. Ove snage /radnici i inteligencija s područja Kozare/ su se gotovo u cjelini slile u matricu ustanka od samog početka.

Pored toga, većina stanovništva na Kozari bila je opoziciono raspoložena prema starom režimu. To se posebno vidno ispoljavalo na skupštinskim izborima.

Važan momenat i činilac je predstavljala koncentracija na tom prostoru i u tim najsudbonosnijim trenucima po narod ovog kraja priličnog broja komunisti iz svih radnih slojeva stanovništva /iz reda radnika, inteligencije i seljaštva/ i iz svih nacionalnosti. Komunisti su djelovali izvanredno živo, organizovano i jedinstveno, pa prema tome i uspješno. Pri tome, treba istaći da je partijska organizacija za cijelo vrijeme rata, i, što je naročito važno, i u početnoj fazi borbe, dosljedno sprovođila liniju Partije, a to je bilo od presudnog značaja. Partijska organizacija je znala da pravilno ocijeni zadatke i osnovne ciljeve narodnooslobodilačke borbe. Ona nijem načinila nijednu ozbiljniju političku grešku. Ona nije isticala ljevičarske parole o sovjetizaciji i sl., a nije zadapala ni u oportunitizam. Osnovna parola je bila: dići narod na oružanu borbu protiv okupatora i izdajica i tako spriječiti istrebljenje naroda; paklenim planovima fašističkih okupatora i domaćih izroda o rasplamsavanju bratoubilačkog pokolja suprostaviti ideju bratstva i

jedinstva u oružanoj borbi za slobodu i drukčije socijalno uređenje.

Dalje, kad je jednom, uz velike teškoće i ogromno zalaganje partijske organizacije, tj. komunista i drugih svjesnih boraca, u masama prihvaćena ideja bratstva i jedinstva, ona je postala prvorazredni činilac u razvitku narodnooslobodilačke borbe. Može li se, odista, dovoljno istaći sav onaj duboko revolucionarni smisao ove naše velike i veličanstvene ideje koja podrazumijeva i u sebi objedinjuje: i nepokolebljivu vjeru komunista u narod, i sav veliki humanizam radničkog pokreta, i misao o ravnopravnosti naših naroda, a samim tim i misao o socijalnoj pravdi i jednakosti i, najzad, saznanje da samo bratstvo i jedinstvo mogu osigurati opstanak, slobodan razvoj i napredak svakog naroda pojedinačno i svih zajedno. Borac koji je prihvatio ideju bratstva i jedinstva postajao je revolucionar. Njegov način razmišljanja u tom idejnom obzorju o budućnosti zemlje sâm po sebi otklanjao je iz vidnog polja staru ugnjetačku Jugoslaviju sa svim njenim omraženim institucijama, stvarajući viziju drukčijeg, pravednijeg uređenja kako u sferi međjunacionalnih odnosa tako i na planu socijalno-političkih odnosa.

Pobjeda te ideje bila je uveliko olakšana učešćem u NOB na Kozari prilično velikog broja komunista i boraca, pripadnika muslimanskog i hrvatskog naroda, a također i drugih naroda i narodnosti Jugoslavije /Sloenci, Crnogorci, Jevreji, Ukrajinci, Česi i dr./.

Srpsko stanovništvo koje je činilo ogromnu većinu naroda Kozare i, prema tome, glavnu snagu ustanka, na djelu se uvjerilo da je narodnooslobodilačka borba internacionalistička, da je to opštenarodna borba za jednaka prava i bolji život

svih naroda Bosne i Hercegovine, odnosno Jugoslavije. I da samo takav karakter i cilj borbe otvara perspektivu pobjede i napretka u slobodi, miru i ravnopravnosti. Do istog saznanja je tokom vremena došlo i muslimansko kao i hrvatsko stanovništvo na području Kozare.

Od početka naše revolucije ideja bratstva i jedinstva bila je osnova naše političke akcije. U tom pogledu isticali su se svi komunisti podjednako: od br Mladena Stojanovića, Osmana Karabegovića, Josipa Mažara-Šoše, Branka Babića-Slovenca i drugih istaknutih rukovodilaca do najmladjeg člana KPJ i SKOJ-a. Taj neumorni rad na tumačenju ciljeva oslobodilačke borbe, na popularisanju ideja bratstva i jedinstva, na razobličavanju i izolaciji ustaštva kao šovinističkog i fašističkog šljama koji nema ništa zajedničko sa hrvatskim narodom, a četništva kao mračnjačke kvislinške velikosrpske formacije koja teži da vaskrsne staru monarhističku i ugnjetačku Jugoslaviju - to je ono što je pomoglo da se na Kozari očuva jedinstvo svih narodnih snaga i čistota pokreta.

Bez sumnje je određenu ulogu odigrala i tradicija. Činjenica je da je stanovništvo Knežpolja, Lijevo polje, Balja, tj. Kozare često dikalo bune i ustanke protiv turske vladavine. A Kočić i drugi izvori svjedoče kakvom je težnjom za nacionalnom slobodom i mržnjom protiv austrougarske okupacije bio obuzet šivalj Bosanske krajine. Ne bi, ipak, bar po mom mišljenju, bilo ispravno ovom činioocu, tj. tradiciji pridavati neki veći značaj.

Pozitivan uticaj na razvoj i kontinuitet oslobodilačke borbe na Kozari imao je snažan i politički jasno progresivno usmjeren razmah ustanka u cijeloj Bosanskoj krajini, kao i u susjednoj Baniji, Kordunu i Slavoniji. Ovdje je u stvari postojalo uzajamno snažno djelovanje. U svakom slučaju, svijest o tome

da čini dio jedinstvenog zajedničkog narodnooslobodilačkog pokreta Jugoslavije, da na svojoj strani ima moćne saveznike, Englesku, Ameriku i osobito prvu zemlju socijalizma SSSR da vodi pravedan rat - predstavljala je značajan podstrek, impuls i činilac u razvitku borbe na Kozari.

Postupnost u razvitku oružanih snaga revolucije i sposobnost komunista da ideje revolucije učine idejama-vođiljama cjelokupnog boračkog sastava i najširih masa stanovništva, saznanje da se neće vratiti stari poredak, da narodnooslobodilačka borba vodi revolucionarnim preobražajima - to je nesumnjivo bio izvanredno značajan činilac. Na toj osnovi se razvio snažan pokret masa: dovoljno organizovan, jer mu je na čelu stajala jaka i sposobna organizacija KPJ, dovoljno širok da primi sve što je spremno na borbu protiv okupacija a za slobodu i demokratiju, dovoljno "stihijan" /kakav samo može biti jedan narodni revolucionarni pokret/ da bi izrazio možne energije masa - u svojoj suštini slobodan, nesputan, samosvojan demokratski pokret, i zato moćan sâm u sebi i po sebi. Tu su, po svoj prilici, izvori onog velikog poleta, borbenog entuzijazma i masovnog heroizma naroda Kozare koji je kadra rasplamsati samo revolucija. Narodnooslobodilački pokret na Kozari je očigledni primjer kako revolucionarne ideje postaju ogromna materijalna snaga kad ih ljudi shvate i svesrdno prihvate.

Upravo u tim i takvim istorijsko-političkim okolnostima snažno se ispoljila organizatorska i predvodnička uloga komunista, posebno na planu organizacije i razvoja mreže narodnooslobodilačkih odbora /od seoskih, preko opštinskih i sreskih do okružnog/ kao začetka nove, demokratske vlasti, kao i u stvaranju brojnih organizacija KPJ, SKOJ-a, AFŽ, a kasnije i NOF-a.

Ne može se gubiti iz vida ni moralna strana našeg narodnooslobodilačkog pokreta. Etikakomunista bila je etika Revolucije, utemeljena na patriotizmu, samoprijegoru i požrtvovanju. A ta etika reafirmisala je sve ono pozitivno iz našeg bogatog naslijeđa. Ta etika je svakodnevno dokazivala svoju vrijednost i potvrdu u praksi, u bezbrojnim primjerima. Bilo je to vrijeme gotovo idealnog sklada između riječi i djela. Revolucionarni moral pokazao je svoju snagu naročito u velikoj ofanzivi 1942. godine, koja je nanijela strahovite gubitke Odredu i narodu Kozare, ali nije izazvala kolebanje, niti je Kozaru bacila na koljena.

Eto, u tim činjenicama i okolnostima nalazim odgovor na naprijed postavljeno pitanje. U tome vidim objašnjenje onog masovnog heroizma, nepokolebljivosti, nesaħomljivosti, nepriznavanja poraza, uvjerenja da za revolucionare nema beznadežne situacije, ni iskušenja koje se ne bi moglo savladati. Rečeno je i zapisano da je to uporno junaštvo naroda, koji ne prestaje da se bori i kad izgleda da je sve izgubljeno, rodilo ideju i dalo inspiraciju da se u naš Ustav unese ona jedinstvena odredba: "Niko nema pravo da u ime SFRJ prizna ili potpiše kapitulaciju ili okupaciju zemlje".

